

Арыістакратка беларускай паэзіі

1 лістапада споўнілася 115 гадоў з дня нараджэння Яўгеніі Пфляўмбаўм (1908 – 1996). Інтэлігентная, тонкая і далікатная паэтка змагла вытрымаць перыпетыі лёсу, прайсці шлях ад поўнага забыцця да трыумфальнага вяртання і пакінуць значны след у беларускай паэзіі.

Яўгенія Пфляўмбаўм нарадзілася 1 лістапада 1908 г. у Мінску. Яе бацька, Эргард Карлавіч Пфляўмбаўм, чыгуначнік, быў з ліку запрошаных у Мінск немцаў, якія працавалі тут у дэпо. Маці, Алена Кандратаўна Лагун, родам з Сенніцы каля Мінска, займалася хатняй гаспадаркай. Сірата, яна гадалася ў дзядзькі, саромелася сваёй непісьменнасці, так і не авалодала граматай. Але цудоўна спявала народныя песні, пра што сведчыць верш дачкі «Матчын спеў».

Бацька любіў выпіць. Маці не вытрымала яго загулаў, забрала дзяцей, Яўгенію і яе старэйшага брата Аляксея, і сышла з дому. Здымала кватэру, асобныя пакоі якой здавала адзінокім людзям. Пазней выйшла замуж за свайго кватаранта Уладзіміра Рафаілавіча Сакалоўскага, выкладчыка фізікі, дырэктара мінскай сярэдняй школы № 1. Ён стаў сапраўдным бацькам дзецям, займаўся іх выхаваннем і адукацыяй. Яўгенія Пфляўмбаўм адзначала: «Ён не толькі выкладаў, але, валодаючы літаратурнымі здольнасцямі, перакладаў на беларускую мову падручнікі для школы, вёў грамадскую работу». Менавіта айчыным паспрыяў цікавасці юнай Жэні да літаратуры і роднага слова, заахвочваў яе першыя паэтычныя эксперыменты: «*Пад яго ўплывам я пачала спачатку чытаць, а потым і пісаць па-беларуску*», – адзначала яна.

У 1923 г. пасля заканчэння сталічнай сярэдняй чыгуначнай школы Яўгенія паступіла ў Беларускі педагагічны тэхнікум, які адыграў значную ролю ў нацыянальным адраджэнні ў 1920 – 1930-я гг. Тут выкладалі Якуб Колас, Язэп Лёсік, літаратуразнаўца і фалькларыст Міхаіл Пятуховіч. У розныя гады тут вучыліся вядомыя беларускія пісьменнікі, у тым ліку маладнякоўцы: Пятро Глебка, Валерый Маракоў, Зінаіда Бандарына, Рыгор Крушына, Андрэй Александровіч, Станіслаў Шушкевіч, Сяргей Дарожны. На адным курсе з Яўгеніяй вучыўся Паўлюк Трус.

У 1924 г. пры тэхнікуме быў заснаваны культурна-асветніцкі клуб, у якім праходзілі творчыя сустрэчы, ставіліся спектаклі, арганізаваліся літаратурныя вечарыны, дзе маладыя аўтары-студэнты чыталі свае творы. Іх наведвалі вядомыя пісьменнікі – Змітрок Бядуля, Міхась Чарот і нават сам Янка Купала.

Яўгенія Пфляўмбаўм ахвотна ўспамінала свае шчаслівыя маладыя гады: «*Вучыцца ў тэхнікуме было цікава. Мы часта выступалі з вершамі перад рабочай і вайскавай аўдыторыямі. Мне гэта давалася нялёгка, не хапала смеласці. З захапленнем слухала лекцыі Якуба Коласа, нават правялі “Суд над Лабановічам”, у якім я атрымала ролю абаронцы. Канстанцін Міхайлавіч слухаў гэтае “шоу” і з усмешкаю, і не без гаркоты*».

Як устанавіла бібліёграф Ніна Ватацы, упершыню верш Жэні Пфляўмбаўм, «Пялёсткі восені», быў надрукаваны ў газеце «Савецкая

Беларусь» у 1925 г. Яе заўважылі, і прафесар Міхаіл Пятуховіч прапанаваў ёй уступіць у літаб’яднанне «Маладняк», абмінуўшы членства ў студыі згуртавання, якое лічылася абавязковым.

Інтэлігентную і таленавітую дзяўчыну выбралі ў склад бюро Мінскай філіі «Маладняка». Яе вершы друкаваліся ў газетах «Звязда», «Савецкая Беларусь», «Чырвоная змена», часопісах «Маладняк», «Полымя».

У 1926 г. пад назвай «Вершы» ў серыі «Кніжніца “Маладняка”» выйшаў зборнік твораў трох паэтак, сябровак «Маладняка»: Зінаіды Бандарынай (1909 – 1959), Наталлі Вішнеўскай (1907 – 1989) і Яўгеніі Пфляўмбаўм. Рэдактарам зборніка (накладам у 2000 асобнікаў) быў Уладзімір Дубоўка.

Дзяўчаты вельмі адрозніваліся па характарах, рысах натуры. Каштоўныя ўспаміны пра першую сустрэчу з імі на агульным сходзе «маладнякоўцаў» пакінуў Алесь Звонак: «*Былі на тым пасяджэнні, ці сходзе, “Маладняка” і нашы мілыя дзяўчаты-паэтэсы: высокая, прыгожая, з жывымі і крыху іранічнымі вачыма Жэня Пфляўмбаўм; невялікая, бялявая, гаваркая, жыццярэдасная і зусім маладзенькая Зіна Бандарына; задумённая, з блакітнымі вачыма і залатымі косамі, скручанымі ззаду ў вузел, паўнаватая і рослая, спакойная і разважлівая Наташа Вішнеўская, якая праз некалькі гадоў маладнякоўскай дружбы стала маёй добраю сяброўкаю і жонкаю...*».

Зборнік атрымаў прыязныя водгукі. Так, Антон Луцкевіч напісаў: «...адзначым адну вельмі прыемную праяву, якой з’яўляецца зборнічак вершаў трох маладых пяснярак: З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай і Я. Пфляўмбаўм. Наша паэзія мае надта мала жаночкіх найменняў. Апрача Цёткі ды Буйлянкі – бадай нікога больш з жанок не бачылі мы на нашым адраджэнцкім Парнасе. Дык тым прыемней адзначыць уваход на Парнас беларускі гэтых трох паэтак».

Яўгенія пасля заканчэння тэхнікума паступіла на літаратурна-лінгвістычнае аддзяленне педагагічнага факультэта БДУ, які скончыла ў 1929 г. Пасля расфарміравання «Маладняка» ў 1928 г. уваходзіла ў Беларускую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў (БелАПП).

У гэты час адбылася яе лёсавызначальная сустрэча з маладым паэтам-маладнякоўцам Максімам Лужаніным (сапраўднае імя – Алесь Каратай; 1909 – 2001). Яны пазнаёміліся ў 1925 г., а ў жніўні 1931-га пабраліся шлюбам.

Злучэнне іх лёсаў стала новай кропкай адліку ў жыцці і творчасці Яўгеніі Пфляўмбаўм і паўплывала на ўвесь яе далейшы шлях. Да 1930-х яе жыццё было яскравым і шчаслівым. Літаратурны дэбют у 16 гадоў, першы зборнік у 18, прызнанне крытыкаў, знаёмствы і сустрэчы з вядомымі пісьменнікамі, давер старэйшых таварышаў, сапраўднае каханне. Здавалася, што наперадзе цудоўная будучыня ў літаратуры і асабістае шчасце. Яна згадала: «*Былі ва ўсіх нас вялікія планы і спадзяванні, не было краю і межаў нашай маладой энергіі...*». Але жыццё пайшло па іншым сцэнарыі, які ў 1930-я стаў агульным для многіх яе сучаснікаў.

*Жыццё, як шаша за сінечаю лесу,
Надмерная далеч да ўсцешнай мяжы,
Імгненне між сённым і заўтрашнім стрэсам,
Якое ты з годнасцю мусіш пражыць.*

*І дрэвы твае у лістах адцвітанья,
І вецер зрывае часцей галаву,
Але падымае цябе на сьвітання
Той боль, што чамусьці любоўю завуць.*

Арыстакратка беларускай паэзіі

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1)

Неўзабаве пачаліся рэпрэсіі, арышты... У верасні 1933-га Максіма Лужаніна саслалі на два гады ў горад Марыінск Кемераўскай вобласці. Яўгенія засталася адна. Яе звольнілі з працы ў газеце «Звязда», з Кніжнай палаты пры Дзяржаўнай бібліятэцы БССР, дзе яна працавала бібліёграфам, рэдагавала «Летапіс беларускага друку». Нягледзячы на забароны, жанчына прымае цвёрдае рашэнне ехаць услед за мужам. Каб набыць білет на цягнік, была вымушана прадаць уласную бібліятэку з унікальнымі выданнямі, якія збірала разам з мужам. Кнігі ў яе купіла Акадэмія навук БССР.

У чужым сібірскім горадзе, куды Яўгенія Пфляўмбаўм прыехала ў студзені 1934-га, прыходзілася няпроста. Кавалак хлеба і дах над галавой ужо здаваліся ўдачай. Вершаў яна не пісала: не дазвалялі абставіны, не было і маральных сіл, натхнення. У зборніку «Сувоі жыцця» (1989) былі апублікаваны радкі 1930-х гг., якія захавалі адчуванні паэткі ў тыя часы:

*Халодны свет. Чужой рукой
Я адчыняю браму ў дом свой:
Марыінск Томскі, – новы дом,
І сцюжу гэтага знаёмства
Мне цяжка выславіць радком.*

*Куток без крэсла, без стала,
І ты, як птушка без крыла.
Халодны горад, школьны дом.
І толькі сіні снег суздром.*

Яўгенія ўладкавалася на працу ў мясцовую сярэднюю школу, дзе выкладала рускую мову і літаратуру, паралельна вяла заняткі ў чыгуначнай школе. Дзесяць падалася настаўніца, палюбілі Яўгенію і калегі, маці вучняў, якія прыносілі ў школу пірагі з чаромхай, частавалі яе, не ведаючы, што настаўніца «заўсёды галодная, бо зарплата адкладалася на зваротную дарогу».

Валерый Маракоў, Янка Бобрык і Яўгенія Пфляўмбаўм. Мінск, 1925 г.
З фондаў Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва

Сібір засталася ў памяці Яўгеніі як цяжкае выпрабаванне, «*навука бітвы з ветрам*», дзе яна адчувала сябе «*птушкай без крыла*», «*чужой у тым кутку*». Аднак, з другога боку, былі і «*шырока расплюшчаныя ад прыплыву новых ведаў і цікавых вестак вочы вучняў, невялікае кола новых знаёмых, калег па працы, якія не цураліся і не асцярожнічалі, запрашалі на цудоўнага смаку пельмені і проста на добрую гаворку...*».

Пасля заканчэння тэрміну высылкі мужа ў 1935 г. Яўгенія нарэшце стала збірацца дамоў. На глухой станцыі «Марыінск Томскі» цягнікі спыняліся рэдка, пасажыраў амаль не бралі. І тут зноў дапамаглі добрыя людзі: Змітро Віталін, таксама з ліку сасланых, упрасіў правадніка, каб Яўгенію пасадзілі ў вагон. За цягніком засталіся калегі, вучні, якія прыйшлі яе праводзіць, «*засталася снежная палоса тайгі...*».

Пачаўся новы этап жыцця, таксама няпросты і трывожны. Яўгенія Пфляўмбаўм і Максім Лужанін прыехалі ў Маскву, дзе сутыкнуліся з новымі цяжкасцямі: адсутнасцю свайго жылля, частымі пераездамі, беспаспяховымі пошукамі працы. Яўгенія нядоўга папрацавала карэктарам у выдавецтве сельскай гаспадаркі, у рэдакцыі газеты «Социалистическое земледелие», і нарэшце яе прынялі рэдактарам у Абароннае дзяржаўнае выдавецтва («Оборонгиз»), дзе яна працавала з 1935 па 1945 г.

Паступова жыццё наладжвалася, сям'і выдзелілі пакойчык у доме для навукоўцаў, у кожнага была стабільная праца, але ў творчым плане Яўгенія па-ранейшаму маўчала... Не магла крывіць душой, падладжвацца пад абставіны і адышла ў ценю мужа, пішучы ў стол.

А далей «*разгарнула свае чорныя крылы*» вайна. Максім Лужанін ваяваў пад Сталінградам, а Яўгенія засталася ў Маскве, здавала кроў для параненых, удзельнічала ў супрацьпаветранай абароне, атрымала званне байца «Охраны порядка НКВД», вызджала ў камандзіроўкі для падрыхтоўкі матэрыялаў. У гэты час памерла яе маці... «*Пасля развітання <...> не было сіл рэдагаваць, працаваць з аўтарамі. Кожны дзень ехала на Ваганькавы могількі. Расла туга па Беларусі. Мае начальнікі ўрэшце зразумелі, што мяне трэба адпусціць на радзіму*».

У 1945 г. Яўгенія Пфляўмбаўм і Максім Лужанін вярнуліся ў Мінск. Кар'ера мужа хутка пайшла ў гару: ён быў асабістым сакратаром Якуба Коласа, галоўным рэдактарам кінастудыі «Беларусьфільм», дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР... Адна за

другой выдаваліся яго кнігі, уручаліся ўзнагароды і прэміі.

Яўгенія Пфляўмбаўм па-ранейшаму заставалася яго падтрымкай і апорай. Ужо не магла не пісаць, радкі нібы самі вырываліся з-пад пяра, толькі вершам паэтка давярала нявыказаныя думкі, неагучаныя словы. Цяжка сказаць, чаму на працягу больш чым 60-і гадоў не друкавалася. Даследчыца Аксана Данільчык адзначае: «*Для Яўгеніі Пфляўмбаўм вяртанне магло б адбыцца значна раней, прынамсі, у той самы перыяд, у канцы 1950 – пачатку 1960-х, для гэтага пачалі ўжо складацца дастаткова спрыяльныя ўмовы. Чаму гэта не адбылося – па прычыне свядомага адыходу ў ценю мужа ці з якой іншай прычыны – застаецца тэмай для шматлікіх разважанняў*».

Вядома, што спробы апублікаваць яе вершы былі. Адночы на лецішчы Лужаніных Аркадзь Куляшоў, з якім яны сябравалі, заўважыў, як гаспадыня несла да вогнішча стос паперы з вершамі. Нечакана выхаліў з яе рук паперы, паабяцаў дапамагчы ёй з публікацыяй зборніка, ужо рыхтаваў уступны артыкул, але кніга так і не пабачыла свет, бо ў 1978-м г. Куляшоў памёр. Аднак гэты эпізод стаў паваротным момантам у яе творчым жыцці, бо вершы час ад часу сталі з'яўляцца ў перыядычным друку.

Канчатковае вяртанне ў літаратурны свет паэткі адбылося толькі ў канцы 1980-х, калі пад рэдакцыяй сябра сям'і Анатоля Вярцінскага выйшла кніга «Сувоі жыцця» (1989), якая змяшчала вершы з 1930-х па 1980-я гг.

Пазней выйшаў зборнік «На захадзе сонца» (1992), прасякнуты шчырацю пачуццяў, глыбінёй думак, разважаннямі пра свой лёс.

Нарэшце імя паэткі загучала, у 1989 г. яна стала сябрам Саюза пісьменнікаў СССР. Яўгеніі Пфляўмбаўм было ўжо за 80 гадоў. Яна радавалася свайму запозненаму поспеху «*на захадзе сонца*», але гэтая радасць была стрыманая:

*Навучы мяне радасці, птушка малая,
Зіхатлівы праменьчык за шэрым
акном,*

*Што глядзіць безудзельна,
як я паміраю
Па няўмольным законе жыцця і кіно.*

*Навучы мяне радасці крокаў апошніх,
Пуцявіны лясной, што бяжыць да ракі,
Каб пацэплела ў сэрцы
без крыўднае ношкі,*

Калі лёсу насустрач пайдзю нацянькі.

У 1995 г. на пытанне Людмілы Рублеўскай, ці шчасліва яна чалавек, Яўгенія Пфляўмбаўм адказала так: «*Хутчэй за ўсё – шчасліва. Таму што многа бачыла... Праўду кажучы, паэзію ствараюць нешчаслівыя. Ці шмат таго шчасця бачылі на дарозе Шаўчэнка, Пушкін, Купала? Не так багата было яго ў мяне, але ці трэба больш: я шчаслівая, што пісала, маю кніжкі, пакрысе складаю новую...*».

Яўгенія Пфляўмбаўм пайшла з жыцця 13 студзеня 1996 г. і была пахавана на могільках вёскі Паперня ў Мінскім раёне.

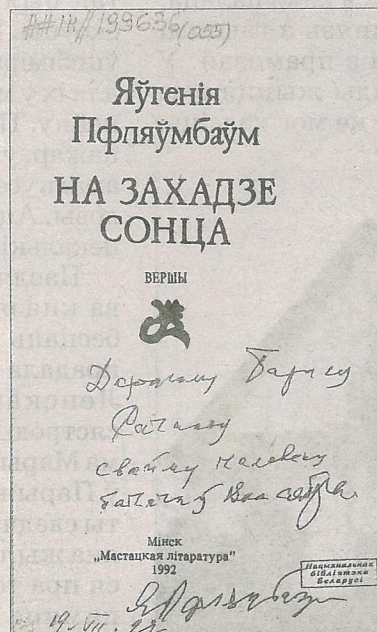
Пасля яе смерці Максім Лужанін пражыў яшчэ пяць гадоў, якія цалкам прысвяціў ушанаванню памяці свайго любімага «Жэніка». Ён вяртаў з небыцця яе неапублікаваныя вершы, выкрэсліваў сваё прозвішча з перакладаў жонкі, якія гадамі выходзілі пад яго аўтарствам як вядомага пісьменніка з добрай рэпутацыяй. На жаль, не пабачыла свет кніга «Зімовае сонца», якую рыхтавала яшчэ сама Яўгенія, а Лужанін рэдагаваў і здаў у выдавецтва. Не дайшла да чытача і кніга «Пасмяротнае».

Да 115-годдзя з дня нараджэння паэткі Нацыянальная бібліятэка Беларусі падрыхтавала віртуальную экспазіцыю ў межах праекта «На хвалі часу, у плыні жыцця», які ажыццяўляецца разам з Дзяржаўным музеем гісторыі беларускай літаратуры, Беларускай дзяржаўнай архівам-музеем літаратуры і мастацтва і газетай «ЛіМ». У рэсурсе размешчаны поўны тэкст паэтычнага зборніка «Вершы» (1926), фотаздымкі, лісты і рукапісы, віншавальныя паштоўкі і тэлеграмы, выявы дароўных надпісаў у кнігах з асабістай бібліятэкі Лужаніных, а таксама інфармацыя пра ўшанаванне памяці паэткі, цікавыя факты з яе біяграфіі. Для даследчыкаў будучы карыснымі поўныя тэксты матэрыялаў сучасных аўтараў, прысвечаныя творчасці паэткі: артыкулы Аксаны Данільчык і Людмілы Сільновай.

Сёння імя «арыстакраткі беларускай паэзіі» ўсе часцей можна пачуць на літаратурных імпрэзах, сустрэч на старонках газет і часопісаў. Паэтка, чья творчасць чакала свайго часу доўгія 70 гадоў, усё ж паспела раскрыць багацце, якое азарыла нашу літаратуру і асвятліла ў ёй імя – Яўгенія Пфляўмбаўм:

*Не будзе ўжо кволай жанчыны нідзе –
Ушчулі надмерныя даты, –
Астатняй зазнала яна кагадзе
Упартае пэўнасці страту.*

*Калі ж нават гэтае перасігне,
Глытаючы кроў сваю з вуснаў,
Зазнае вялікую з'яркласць агней
Сціплайшая з беларусак.*

Дароўны надпіс Яўгеніі Пфляўмбаўм Барысу Сачанку. З фондаў НББ

Максім Лужанін у 1928 г.
З фондаў БДАМММ